

TENEN

30. årgang nr. 4 – maj 2020

Indhold:

Synåle som kampmiddel 1860-1930	side 3
Kirkeliv, messeklæder og en fornem bispekåbe	side 12
Grænseløse sting	side 16
Genforeningsafstemning	side 18
Bog - Fashion and WW2	side 19
Bog - LOOK: Læsninger	side 20
Bog - Lyø-broderier	side 21
Noter til bagsiden – De sønderjydske Piger	side 22
Nødsituation	side 23
Kontaktliste for TENENs bestyrelse mv.	side 23
Bagsiden: De sønderjydske Piger	side 24

**TENENs bestyrelse har
erklæret force-majeure
nødsituation** - se side 23

QR-koden henviser til dette bladnummers side på internettet

TENEN Dansk Tekstilhistorisk Forening – CVR 30865995

Formand: Annet Laursen Skjelsager, Dorthesvej 2, 3520 Farum, tlf. 44 95 05 55.

Næstformand: Lone de Hemmer Egeberg, Birkerød, tlf. 45 81 05 05.

Kasserer: Susanne Rundqvist Pedersen, Frederiksberg, tlf. 26 62 80 80

REG.NR. 1551 KONTONR. 1430130 • SWIFT-BIC: DABADKKK IBAN: DK2330000001430130

Medlemsskab tegnes hos kassereren. I sæson 2020/21 er prisen pr. år 250 kr.

Husstandsmedlemsskab koster 300 kr. Betaling med frist 1. juli.

Medlemmer får tilsendt tidsskriftet TENEN.

TENEN – Danish Society for Textile History – Verein für Dänische Textilgeschichte

Tidsskriftet **TENEN**

Redaktion: Vibeke og Frits Lilbæk, Kollerødvej 39, 3450 Allerød, vofl3450@gmail.com,

tlf. 26 60 28 40 • Annet Laursen Skjelsager (ansvarshavende), tlf. 44 95 05 55,

silke-annet@silke-annet.dk

Sats og billedbehandling: Frits Lilbæk • Digitaltryk: VesterKopi • ISSN: 0906-9526

Copyright © TENEN og forfatterne • 06.05.2020

TENEN udkommer fire gange om året – sidst i månederne august, november, februar og maj. Deadline for redaktionelt stof er seks uger før.

Artikler og indlæg sendes til redaktionen

fx med mail – eller evt. maskinskrivet med brevpost. Tekst og illustrationer adskilt.

Annoncepriser: 1/1 side: 525 kr. 1/2 side: 300 kr. 1/4 side: 185 kr. 1/8 side: 135 kr.

Ældre numre af TENEN kan købes ved henvendelse til foreningen

– så længe lager haves. Prisen er 65 kr.

Ændring af sendeadresse meddeles til kassereren.

Web-sted: www.tenen-dk.tk – Facebook: www.facebook.com/groups/TENEN.forening

Synåle som kampmiddel 1860-1930

Artiklen er skrevet i anledning af, at vi i 2020 fejrer 100 året for Danmarks Genforening. Sønderjyderne kamp for at bevare dansk sprog og kultur og håbet om at vende tilbage til Danmark satte sig spor på mange områder, herunder de tekstile. Det fik stor betydning over hele Danmark at hjælpe sønderjyderne og vise sit danske sindelag f.eks. ved at smykke sit hjem og sig selv med broderier i en særlig dansk stil. Artiklen handler om processen med at finde en dansk stil.

Europæiske mønstertegninger dannede gennem århundreder forlæg for broderier. Ornamentstik og – værker blev navnlig udgivet på tyske trykkerier og forlag, eftersom bogtrykkerkunsten blev opfundet i Tyskland. Der etableredes trykanstalter i byer som Berlin, Dresden, Stuttgart, Leipzig og Nürnberg. De mange tyske trykanstalter og forlag blev endnu mere synliggjort gennem 1800-tallet, da trykteknikken udvikledes, og de begyndte at udgive mønster- og modeblade i store mængder. Det er tydeligt, at langt de fleste af bladenes mønstre stammer fra 1500-1700-tallenes mønsterbøger. Disse har traditionelle mønstre med rod i antikkens motiver og borter som akantusslyng og palmetblade samt oldkristne symboler som løven, griffen, lammet osv.

Det var ikke blot mønster- og modeblade, der med trykteknikkens udvikling spredtes i store mængder fra midten af 1800-tallet. Der skete også en vældig udvikling af håndarbejde og navnlig broderier til, at enhver kvinde med respekt for sig selv broderede. Tidligere tilhørte broderier eliten og blev til dels udført af denne. Udover udgivelse af mode- og mønsterblade blev det også lettere at få fat i materialerne, idet flere grossistfirmaer etableredes. Disse solgte stoffer, garner og alt sytilbehør til de nyoprettede broderifor-

retninger, der spredtes ud over hele landet. To af de store danske grossistfirmaer, Permin oprettet 1854, og O. Oehlenschlägers Eftf. (O.O.E.) oprettet 1874 eksisterer stadigvæk. 95% af deres salg går i dag til eksport.

Sådan en vækst giver muligheder for at bruge håndarbejder som et middel til at kommunikere holdninger ligesom med f.eks. malerier. Valg af motiv og mønster, stoffer,

Skilderi: Broderet Dannebrogflag med grønne blade. Broderiet er et af de utallige, udført i perioden omkring 1900, der symboliserer et dansk sindelag. Påtegnet motiv, syet i fladsyning med uldgarn på sort felt. Købt 2019 i Jelling. Foto: Mogens Bach

garner og syteknik siger meget om den broderendes sindelag og tekniske dygtighed. Broderier er til pynt og nytte. Stuerne fyldes med dem fra 1860-1930, og ved konstant at færdes i disse, indarbejdes broderiets budskab lige så stille i beboernes og besøgendes bevidsthed.

Industriudstillinger

Førend broderier kom til dette niveau og blev emne for at diskutere holdninger, skulle broderierne ud i offentligheden. Det skete gennem rækken af 1800-tallets industriudstillinger. Disse var båret af filosofien bag den kunstindustrielle bevægelse, der stammer fra oplysningstidens filosofi om at vække det enkelte menneskes følelser og få det til at reflektere, hvorved det danner sig overbevisninger. Med et moderne udtryk var målet det almene menneskes selvudvikling for at få det til at tage del i samfundsudviklingen. I filosofien pointeres, at alle mennesker har ret til det gode liv.

Under Englandskrigene 1807-1814, hvor Danmark i 1813 gik bankerot, så arkitekter fra Kunstakademiet og mænd med interesse for udvikling af håndværk og industri nødvendigheden af at inddrage kvinderne i et dannelsesprojekt. Gennem husflidsarbejder kan de udvise tarvelighed, være flittige og stræbe efter fuldkommenhed, som der står i formålet til *Industrimagasinet for quindelige Haandarbeider af den finere Slags*, oprettet 1812.

Et af midlerne var afholdelse af udstillinger, kendt siden 1798 i Frankrig, med fremvisning af produkter, ny teknik og kunst. Initiativtagerne ønskede at anspore til konkurrence, give inspirationer og

fremme salg. Udstillinger blev et pædagogisk redskab til at påvirke producenters og publikums bevidsthed. Initiativtagerne ønskede at få kvinderne og deres håndarbejder med for at vække kvindernes interesser for æstetik, humanistisk tankegang og for, at de kunne tilegne sig bestemte normer.

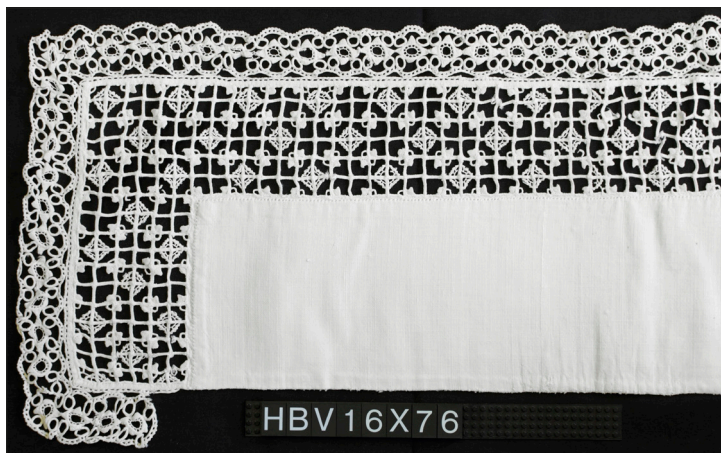
Selskabet for Indenlandsk Kunstflid, stiftet 1807, foranstaltede de første udstillinger fra 1812-1819. Kvinderne fik mulighed for at sælge deres broderier og ad denne vej erhverve en indtægt. Dette var nødvendigt i visse samfundslag herunder den lavere embedsmandsstand. Der oprettedes *Industrimagasiner*, hvor kvinderne anonymt kunne sælge. De færdige håndarbejder gav status for ejerne, men det var ikke statusgivende at være nødt til at brodere for at tjene penge.

Industriudstillingerne fra 1836 til 1844 afholdtes på Charlottenborg. I 1852 inviteredes til en stor udstilling, hvortil der opførtes et træhus på Christiansborg Ridebane, revet ned bagefter. Kvinderne opfordredes til at indsende håndarbejder og husflid, hvilket de gjorde. Ud af 1200 numre i *Fortegnelsen* fra 1852 tæller 61 numre husflid, broderi, strik og hækling. Madammer, jomfruer, fruer og frøkner fra hele landet og hertugdømmet Slesvig udstillede. Desværre skrives ikke i katalogerne til de forskellige udstillinger om motiver og mønstre, højst lidt om genstandstyper.

Initiativtagerne undlod ikke i 1852 at skrive om husflidens nyttige formål og ønsket om, at kvinder inddrager kunst i deres broderier. Ved de efterfølgende store og meget populære verdensudstillinger

*Udsnit af bedebo-
krave af hørlær-
red i kniplingssy-
ning. Museet på
Sønderskov.*

Foto: Mogens Bach

1851-1900 skrives efterhånden i katalogerne, hvem der tegner forlæggene, eller hvor inspirationen kommer fra. Mange gange er brodøsen selv dygtig til at tegne, hvilket hun skriver i kataloget. Kunstens forbindelse med håndværk og industri, et af udstillingsformålene, håndhæves på denne måde. Fra de første udstillinger, hvor indtrykket er, at alle kan indsende broderier, bliver det tydeligt fra verdensudstillingen i Wien 1873, at der sker en udvælgelse gennem censur.

Brodøser og national arv

De mange fine hvide broderier i hedeboesyninger er broderet på Hedeboegnen mellem Køge, Roskilde og København samt i Nordsjælland. Vi har ikke tal på antallet af brodøser, vi kender kun nogle få stykker af dem. De har gjort sig bemærket i folketællingen, om andre har vi oplysninger fra deres efterkommere, når de indleverede broderier til museerne. Det var ikke almindeligt at skrive hustruens arbejde i folketællinger, men alligevel kan ordene forekomme *hun ernærede sig ved syning* eller *døtrene syede*. Et

eksempel er Anne Sophie Larsdatter i Ballerup, folketælling 1860, hvor der står, *hun ernære sig ved Huebroderi*. Hun var huekone i Ballerup det meste af sit liv, blev gift i 1862, men manden døde allerede i 1864, de nåede ikke at få børn.

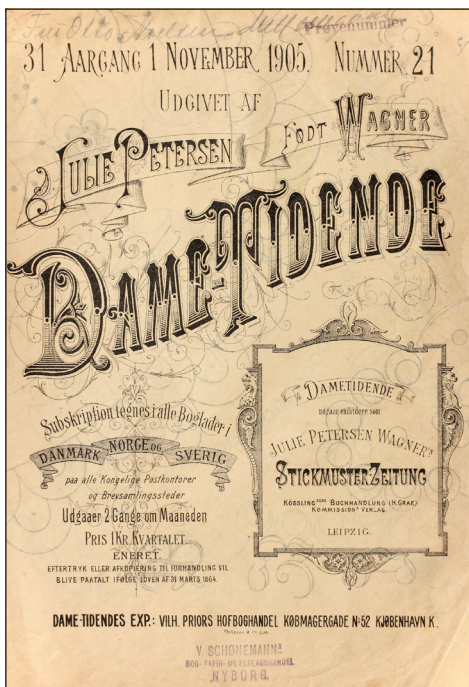
Kunstmaler P.C. Skovgaards lillesøster, Wilhelmine, både broderede og syede guldnakker til omegnens kvinder i Vejby. Brodøser og huekoner tegnede gerne deres egne mønstre og syede de hvide broderier i forskellige teknikker. Inspirationerne hentede de i deres nærmeste omegn, f.eks. som tyende på herregården, i købstaden, hos præstefruen og fra 1850 i de før omtalte mønster- og modeblade. Kniplingsyninger og kniplinger med spindelvælstynde elegante mønstre, der tager lang tid at udføre, har altid givet status. De er ofte brugt til store kraver. Disse åbne hvide syninger inspirerede til at udvikle den såkaldte udklipshedebo, hvor der klippes huller i blad- og blomsterformer i det hvide hørlærred, og disse udfyldes med fine edderkoppsyninger i knaphulssting. Mellem figurerne broderes blade og ranker

i fladsyning. Lyseduge, bordløbere, pudevårshjørner, toiletgarniture m.m. syes i denne teknik, og de københavnske borgerfruer, der købte broderierne, var begejstrede. Mørke mahogniflader skimtes gennem de flotte udsyede former og fortæller, at man i det hjem er optaget af at bruge den nationale arv i nutidige former.

Idéen om at bondekulturens håndarbejder kan anskues som national arv bygger på den tyske filosof J.G. Herders filosofi, at der er en sammenhæng mellem sprog, kultur, folk, etnicitet og geografisk område, som skaber folkeånden. Denne tankegang får stor betydning for uddannelse af håndarbejder i en særlig dansk stil.

Interesse for at skabe en stil med nationalt præg fremmes gennem verdensudstillingerne. Her blev der fra 1860-erne en tendens til, at landenes kunstindustriprodukter skulle skille sig ud fra hinanden for konkurrencens skyld. Til dette formål søgtes inspirationer i egen gammel bondekultur - den nationale arv - når nye kunstindustriprodukter fremstilledes. Derfor møder vi i 1873 ved verdensudstillingen i Wien hvide broderier i hede-bosyning, sendt af koner fra Farum, Tåstrup og Gundsømagle, af frøknerne Levetzow fra Lyngby og af Frederik Brix's Industrimagasin. Ifølge tilmeldinger til udstillingen er det en blanding af f.eks. særkekraver, knæduge og nyere hede-bosyninger.

Julie Petersen, født Wagner (1848-1912) har betydet en del for at udvikle og sprede kendskab til udklipshedebo. 17 år gammel i 1865 var hun optaget af at sy hede-bobro-

Dame-Tidende, udgivet af Julie Petersen Wagner fra 1872 til omkring 1920. Hun tegnede især figurer til udklipshedebo og til fine fladsynings-ranker og -blomster.

Foto: Mogens Bach

derier. Julie bearbejder mønstrene til den såkaldte udklipshedebo, idet hun 20 år senere i 1884 reklamerer med, at hun udarbejder nye mønstre fra de gamle. Sammen med sin mand og hans familie drev hun broderiforretning i København og afholdt broderikurser. Hun formidler udklipshedebo til Tyskland gennem rejser og ophold og via verdensudstillingerne. Fra 1872 udgav hun *Dame-Tidende*, et mønsterblad, hvor hun i næsten hvert nummer bringer figurer til udklipshedebo. *Dame-Tidende* udkom fra 1888 på tysk. Den tyske interesse for udklipshedebo førte til, at det store tyske forlag, Otto Beyer, i 1910 udgav hæftet: *He-*

debo. Dänische Volkskunst-Arbeiten und daraus entstandene moderne Stickereien, hvor figurerne er til udklipshedebo. Der er anvisning på, hvordan udklipshedebo anbringes på samtidens genstande, heriblandt lampeskærme, børne- og dametøj, puder, lyseduge m.m. På denne måde, skriver forfatteren, bringes teknikken i forbindelse med nutidige mønstre og den almindelige kærlighed til relief- og fladsyning. Det er en forståelig formidling af kunstindustriel tankegang, som rummer et dannelsesmoment.

Det store fransk/tyske håndarbejdsfirma D.M.C. udgav ligeledes omkring 1900 et hæfte med danske hvide broderier, og Chr. Permin i København udgav omkring 1900 hæftet *Hedebo Dansk Almuearbejde*

Chr. Permin: *Hedebo Dansk Almuearbejde*. Hæftets sider er fyldt med figurer til udklipshedebo. Foto: Mogens Bach

på dansk, tysk og fransk. På forsidens sidder en pige i folkedragt med stor krave i udklipshedebo og broderer udklipshedebo. Hæftet rummer figurer til udklipshedebo. Teknikken får således status af at være dansk nationalarv. Permin køber materialer hos D.M.C. til sit grossistfirma.

En dansk broderistil

Denne status er kunstindustriens forkæmpere ikke tilfreds med, idet den tyske interesse ikke passer dem efter Preussens erobring i 1864 af Slesvig. Alt tysk lægges for had, navnlig af intellektuelle, kunstnere, arkitekter og personer inden for den grundtvigske bevægelse. Da Tivolis direktør, Bernhard Olsen (1836-1922), i 1879 opfordres til at stå for bondestanden på Industriforeningens udstilling af *ældre og nyere Kunst- og Industrigenstande fra Reformationen til 1848*, sætter han alt ind på at indsamle den tekstile kulturarv, som han hylder for at være særlig dansk. Navnlig materialerne uld og hør er han begejstret for og fremhæver dem, da han i 1879 skrev en kronik i *Nationaltidende*. Materialerne er hjemmedyrkede og hjemmefremstillet uden tysk indflydelse, hvilket gør, at de hvide broderier får en helt speciel æstetisk karakter. Denne kommer af, mener Bernhard Olsen, at udformning af mønstre og motiver samt brug af syteknik må rette sig efter, hvad materialerne formår. I overført betydning kommer disse hvide broderier til rent symbolsk at være udtryk for den danske folkeånd, og de er derfor den rette inspirationskilde.

Krave i hvidsøm, hedebo skjorte, hvidt hørlærred broderet med hvidt hørgarn. Nationalmuseets klunkelejlighed.

Foto: KR-E

Bernhard Olsen og hans første tekstile medhjælper på Dansk Folkemuseum, Elna Mygdal (1868-1940), skaber tilsammen en dominerende fortælling - en diskurs - om navnlig hedebo broderiernes æstetiske evner som forbillede for nye broderier. Gang på gang genfortæller de skriftligt historien om bønderpiger, der efter dagens hårde arbejde, udnytter al deres sparsomme fritid til at brodere i det sparsomme dagslys eller ligefrem i måneskin. Historien om pigen, der broderer i sine pauser i markarbejdet, gentages mange gange inden for kunstindustriens tekstile fagkreds. Historien er både dramatisk og sørgelig. Da faderen kommer ud i marken, skynder pigen sig at gemme sit broderi i jorden. Men faderen har set, hvad hun gør, og resolut begraver han fuldstændigt hendes fornemme brode-

ri - hun skal i hans øjne ikke ødsle sin tid væk på sådant noget stads.

Disse historier om en dansk kulturarv, der nærmest er groet op af jorden, tiltrækker kunstindustriens forkæmpere, og gør Bernhard Olsens hvide bondebroderier mere værdifulde som forbillede end Julie Petersens og de professionelle brodørsers. Deres udklipshedebo bliver til gengæld kritiseret for, at figurerne placeres usammenhængende og usymmetrisk, der er kun forvirring over disse broderier. De betegnes som dekadente - lukker sig inde om sig selv - har ingen særlig historie tilknyttet.

Den kunstindustrielle bevægelse er en dominerende bevægelse, som i første omgang domineres af mænd, der nok vil have kvinderne ud i samfundet, men de skal blive på deres underdanige plads, som beskrevet i 1812. At kvinderne får

succes med udklipshedebo har ikke passet ind i diskursen om den gode smags dannelsesbegreb og slet ikke udklipshedeboens succes i Tyskland. Kunstindustriens fortalere ser det hele som noget rod, de ikke kan kontrollere.

Emma Gad (1852-1921) trådte ind på scenen - om man så kan sige - i slutningen af 1800-tallet. Hun var gode venner med flere personer fra den gode smags inderkreds som Bernhard Olsen, Elna Mygdal og N.C. Rom, leder af Dansk Husflids Selskab. Emma Gad forbinder interessen for bondebroderierne med husflidens pædagogiske tanker om at optage normer gennem håndens arbejde. Emma Gad er kvindegagskvinde og bliver forkæmper for at skabe en særlig dansk stil med udgangspunkt i hedeboerbroderierne

udtrykt på denne måde ... *ved Hjælp af Kunsten at lade Almuens Stil og Formsans løse de største Opgaver*. I 1900 opretter hun *Dansk Kunstflids Forening*, hvortil der knyttes kurser i broderi, vævning og sløjd. Hun vil uddanne kvinder og gøre dem selvstændige ved, at de kan få en indtægt forbundet med kvindens rolle i hjemmet. Emma Gad foreslår, at de bestilles til at komme i hjemmene som en slags hushåndværkere. Kvinderne skal frigøres fra mændenes overherredømme og tjene deres egne penge.

Emma Gad vil præge pigerne sind hen mod det værdifulde, som den gamle danske bondekultur rummer. På kurserne lærer pigerne om den gode smag, som de kan formidle i deres gerning. Piger fra udsatte områder som Sønderjylland,

Rund lysedug i udklipshedebo. Museet på Sønderkov.

Foto: Mogens Bach

Færøerne, Island og Dansk Vestindien får fire ugers gratis kursus om sommeren. De fleste af disse såkaldte frikursister kom fra Sønderjylland. Pigerne skal tage den gode danske smag og danske stil med tilbage og formidle den på deres hjemegn.

Det er tankevækkende, at billeder af broderier fra den årlige udstilling af kursisternes arbejde, som afholdes på Charlottenborg, viser, at mange broderier er i udklips-hedebo. Emma Gad beundrer broderier i hvidsøm og baldyring, der med deres tætte syninger og åbne grunde, afgrænset af kædestingskanter, danner en smuk reliefvirkning. Hun fik kunstnere til at tegne modeller i disse syteknikker, men det er udklipshedeboen, der sejrer som national stil i de første årtier af 1900-tallet, selvom kunstindustriens og den

gode smags forkæmpere ikke indrømmer det.

Figurer og modeller til udklipshedebo bringes i mønster- og dameblade, og er således nemme at få fat i for de mange kvinder, der gerne vil brodere i dansk stil. Kirsten Rykind-Eriksen har for Museet på Sønderskov registreret håndarbejder fra sønderjyske hjem - også fra grundtvigske hjem omkring Askov Højskole, og bemærket, at der i disse samlinger findes modeller i udklipshedebo. Ligeså i Give Egnens Museums store tekstilsamling, VejleMuseernes og i privatsamlinger. Særligt de københavnske fruer er begejstrede for udklipshedeboen. Broderierne, der navnlig er lyseduge i mange forskellige former, har symboliseret, at man er dansksindet eller sympatiserer med sønderjydernes kamp for

Udsnit af rund lysedug i børlerred, syet i baldyring og tæt fladsyning med kant af sydedebospidser. Den er i stilen, som Emma Gad og Selskabet til Hedebo-syningens Fremme accepterede som dansk. Nationalmuseet.

Foto: KR-E

at tilhøre Danmark. Udtrykket hedebo kommer til at stå for broderier i dansk stil, hvilket kan aflæses i katalogerne til de store udstillinger. Her benævnes broderier som hedebo, men de viser sig at være i udklips-hedebo eller i én af de tætte hvide syninger.

Den gode smags tilhængere med arkitekterne Martin Nyrop og Anton Rosen i spidsen, begge i bestyrelsen for *Dansk Husflids Selskab*, arbejdede energisk videre på at skabe en dansk stil med inspiration i de gamle bondebroderier. I 1907 dannes *Selskabet til Hedebosyningens Fremme*, i 1928 fortsat i *Selskabet til Haandarbejdets Fremme*. Hvidsøm, baldyring og tællesyning, senere korssting er de foretrukne syteknikker. I 1932 dannes *Højskolerne Håndarbejde*, men da er vi for længst forbi Genforeningen i 1920 og kampen for at få Sønderjylland til Danmark.

Kirsten Rykind-Eriksen, etnolog, mag.art.
Esther Grølsted, tekstilekspert

Note: Artiklen bygger på et forskningsprojekt, *Kampen om broderierne 1850-1950*, som forfatterne arbejder med. Hertil er anvendt et stort kilde-materiale og foretaget en lang række undersøgelser blandt andet af personer som Julie Petersen, født Wagner, ud fra kilder som udstillinger, folketællinger, vejvisere, avis- og tidsskriftomtaler m.fl.

Udvalgt litteratur og kilder til denne artikel:

- Charlotte Paludan og Lone de Hemmer Egeberg: *98 Mønsterbøger til Broderi, Knipling og Strikning*, Det Danske Kunstindustrimuseum 1991.
- Esther Grølsted: "5 Fligede huer på Færggården": *Årbog Frederikssunds Museum 1994* s. 60-63. Og "To Generationers broderier i Klunkelejligheden", *Nationalmuseet Klunkelejligheden 2017* s. 70-84. Og "Laura Aller og Nordisk Mønster-Tidende", *Dragtjournalen* nr. 13, 2015 - på internettet.
- Hanne Frøsig Dalgaard: *Hedebosyninger belyst teknisk, historisk, socialt og topografisk*, Working Papers The National Museum of Denmark 4, 1977. Og *Hedebo*, 1979.
- Kirsten Rykind-Eriksen: *Griffe, bejrer og ulve. Nyt syn på design og møbelindustri 1830-1930*, Nyt Nordisk Forlag 2015.
- *Nordisk Mønster-Tidende 1874-1947*.
- Egeberg, Lone de Hemmer: "Broderi og kvindefrigørelse", *Dragtjournalen* nr. 13, 2015 - på internettet.
- Emma Gads og Elna Mygdals arkiver på Nationalmuseet Nyere Tid.
- Kataloger og anmeldelser til de store udstillinger 1852-1900.
- Selskabet for Indenlandsk Kunstflid, Designmuseets Bibliotek, nr. I 3190.

Vær medlem af TENEN - Dansk tekstilhistorisk Forening
... venligst betal foreningskontingent straks og senest 1. juli ...

Foråret 1920 var præget af de længe imødesete afstemninger, som skulle føre til genforening af Slesvig med kongeriget Danmark. Især siden 1864 med nederlag ved den seneste af de slesvigske krige havde afståelsen af de tidligere hertugdømmer medført gennemgribende menneskelige tab, der mærkedes overalt. Både i kongeriget og i Slesvig var alle derfor berørt af stærke forventninger til genforeningen. Kong Christian den 10. markerede selve begivenheden ved at ride over den nye grænse. På sigt skulle der vise sig modsætninger mellem nord og syd, som krævede nye løsninger, efterhånden som situationerne måtte afklares.

Kirkeliv, messeklæder og en fornem bispekåbe

For TENEN kan der være grund til nu hundrede år senere at erindre forløbet indenfor det kirkelige liv. Tilpasning til Folkekirkens gudstjenesteform med dansk som sprog og med brug af messeklæder blev en del af de nye forhold. I Sydslesvig førte det til oprettelsen af Dansk Kirke i Sydslesvig, der blev tilsluttet Dansk Kirke i Udlandet. Derved kom internationale begivenheder som følge af Første Verdenskrig også til at nå Danmark i form af en fornem bispekåbe, oprindeligt en messekåbe fra Armenien.

I Nordslesvig, nu kaldet Sønderjylland, var der umiddelbart forventning til at gennemføre Folkekirkens

gudstjenesteordning. Det lod sig ikke straks gennemføre. Den lange periode med tysk kirke havde sat

Messekåbe fra Armenien. Den er syet af lampas, et mønstervævet gult og guldindvirket pragtstof af silke med motiver af tre cm høje cypresser, et ofte anvendt symbol på døden og sorgen, i grupper på tre, Treenighedens tal, vekslende med rosenbuske, der er blevet et billede på Kristus. Foret er rød ensfarvet silke, men langs kanten på indersiden er der en belægning af svær grøn silke, som i hjørnerne er skåret til i vifteform med takker. På retsiden er kanten dækket af en syv cm bred galon af guldtråd og med runde ornamenter med indvævet Kristus-monogram, tilføjet i 1927. Kåben holdes sammen over brystet med en agraf af guld syet på stofrenser. For at sikre at kåben ikke skal glide ned over skuldrene under brugen, er der et stykke oven for agraffen syet et par bindebånd af silke.

Før restaurering i 1993. Billederne findes i bogen *Dragt og magt*, se note 4. Foto: Lillian D. Christiansen, Selskabet for Kirkelig Kunst.

sit præg med tysk uddannede præster. Nogle af disse foretrak at flytte til andet embede i Tyskland. For de øvrige blev der foranstaltet en lokal afstemning i sognene, og det førte overraskende til, at hovedparten af dem blev genvalgt og med nogen tilpasning kunne fortsætte i embedet. Af i alt 109 embeder blev derfor kun 35 nybesat med præster, der var uddannet i kongeriget. Der blev tilstræbt en lempelig overgang ved, at de hidtidige præster benyttede både tysk og dansk sprog, og at de brugte præsteornat svarende til tysk, henholdsvis dansk gudstjenesteform. For det tyske mindretal blev det trods alt ønskeligt at oprette frime-nigheder, hvor de kunne fastholde forbindelsen til den slesvig-holsten-ske landskirke og dennes biskop ved domkirken i Slesvig¹.

Messeklæder havde ikke været i brug i tysk kirke. De blev nu aktuelle, men fandtes endnu ikke i kirkerne, og der kom til at gå en tid, før de blev accepteret. Der blev gjort forskellige forsøg. En væsentlig tilskyndelse kom, idet dronning Ingrid som kronprinsesse udførte og skænkede et fornemt purpurfarvet, guldbroderet alterklæde og tilsvarende messehagel til Gråsten Slotskirke. Det blev taget i brug i 1943 som led i en stor restaurering af kirken. Tekstiler er skrøbelige. Dronning Margrethe har i 2019 udført og skænket et nyt udstyr, som vil fortsætte traditionen i Gråsten².

I Sydslesvig havde den dansk-talende befolkning især siden 1864 været presset af en stærk tysk påvirkning på alle områder i det daglige. Kirkeligt var der ønske om at oprette valgmenigheder, og i 1905 blev Kirkeligt Samfund for Flensborg og

Biskop Caspar Wegener bærer kåben ved åbningsgudstjenesten i Helligåndskirken i Flensborg den 28. august 1927.

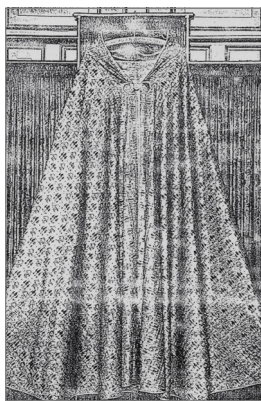
Billedet findes i bogen Dragt og magt, se note 4. Foto: Det Kongelige Bibliotek efter nekrolog i Jul i Nykøbing F. 1930.

Omegn en begyndelse. Men først efter afstemningerne lykkedes det i 1921 at få stiftet Den Danske Menighed for Flensborg som en bevægelse, der vandt udbredelse i hele Slesvig, så der efterhånden er oprettet 35 danske menigheder, der følger dansk gudstjenesteordning og har dansk uddannede præster.

I Flensborg fandtes Helligåndskirken, opført i 1387, hvor kirkelige handlinger siden 1588 er blevet holdt på dansk. Denne kirke blev central for det danske mindretal, og i 1927 blev den ved en festgudstjeneste indviet til ejendom for den nu etablerede Dansk Kirke i Sydslesvig, tilsluttet Dansk Kirke i Udlandet³.

Biskop C. Wegener i Maribo var præsidet for denne institution, og pastor Fibiger ved Eliaskirken i København ledede forretningsudvalget i København, hvor den forestående begivenhed i Flensborg blev fulgt nøje.

I denne kreds var der samtidig nær kontakt til det missionsarbejde, som fandt sted blandt de hårdt trængte armeniere. Den danske sygeplejerske og missionær Maria Jacobsen havde virket med dette siden 1907. Nu var hun optaget af opbygning af det børnehjem for armenske forældreløse børn i Libanon, som skulle blive hendes kommende livslange virke. I 1919 havde hun under et ophold i København overdraget en fornem armensk messekåbe til pastor Fibiger. Det blev nu besluttet at lade denne kåbe tilpasse, så den kunne bæres af en dansk præst over præstekjolen.

Kåben var oprindelig i cirkelrundt snit, så den kunne falde med fuld vidde over skuldrene.

Stoffet er guldindvævet silke med indvævede tre cm høje cypresser i grupper på tre. Disse veksler med rosenbuske som Kristussymbol. Det er sandsynligvis fra begyndelsen af 1900-tallet. Kåben har tilhørt en armensk præst, der omkom under de

blodige forfølgelser af armenierne under den første verdenskrig.

Kåber har været brugt i Danmark i vores katolske periode ved kirkelige processioner. Efter reformationen er de gradvis gået af brug og er i stedet blevet biskoppernes værdighedstegn. I Armenien har messeklæderne bevaret deres slægtskab med de øvrige østlige kirkesamfund. Kåberne er ofte udsmykket på ryggen med et ligearmet kors og inskription med armenske bogstaver i guldbroderi. Den nu danske kåbe har ikke noget rygkors. Det må formodes, som forfatteren har oplevet det i 2003 ved en pinsehøjmesse i Ezmirazin, at den kan have haft sin rolle ved gudstjenesten som kåbe for den ene af de tre præster, der iført ens kåber reciterer hver sin af de tilhørende bibeltekster⁴.

Kåben har været bragt med verden rundt til brug for den af de danske biskopper, der på skift har indsat præster til tjeneste ved de oversøiske menigheder. I 2004 blev Dansk Kirke i Udlandet lagt sammen med De Danske Søndskirker, der var stiftet i 1867. En ny kåbe blev i 2008 skabt til biskoppen i Maribo, efter at hvervet som tilsynsførende med de oversøiske kirker var blevet overdraget til Maribo Stift. Den armenske kåbe har nu fået sin trygge plads i museet i Københavns domkirke, Vor Frue Kirke⁵. Indlemmelsen i museet er venligst bekræftet af dets leder Susanne Torgard.

Hanne Frøsig Dalgaard

Noter:

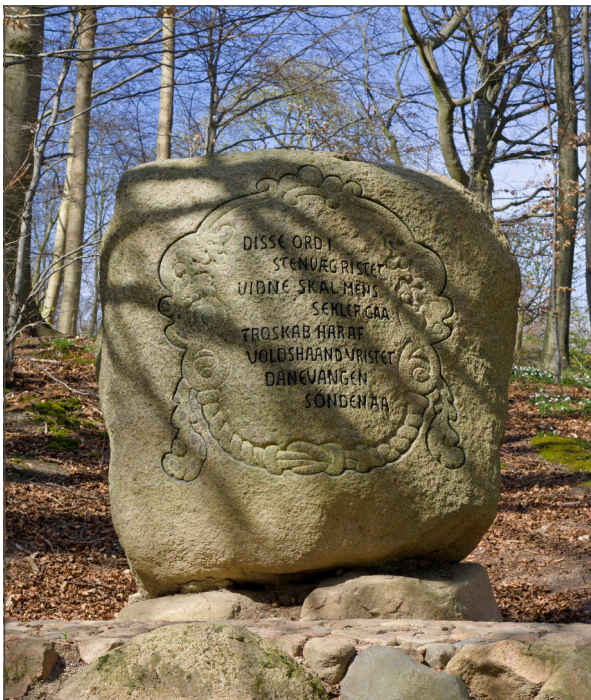
1. Martin Schwarz Lausten, "Genforeningen i 1920 i kirkehistorisk perspektiv", *TEOL Information*, nr. 61 februar 2020, Det Teologiske fakultet ved Københavns Universitet, side 6-9.

2. Hanne Frøsig Dalgaard, "Dronning Ingrid's kirkebroderier", *Haandarbejdets Fremme* 4/2002.
3. Jf. Wikipedia, opslagsværk på internet.
4. Hanne Frøsig Dalgaard, "Bispekåben for Dansk Kirke i Udlandet – kåben som magtsymbol", *Dragt og magt*, Museum Tusculanums Forlag 2003, side 145-168.
5. Vibeke Lindhardt, *Se min kåbe - de danske bispekåber som pragt, dragt og magt*, Bibelselskabets Forlag 2013, side 120.

En genforeningssten er en sten med indmejslet tekst rejst som et mindesmærke for Genforeningen i 1920. I årene efter 1920 blev der rejst 561* genforeningssten, som i dag kan ses i hele landet. Ingen anden begivenhed i vor historie har givet anledning til rejsningen af så mange mindesmærker. De udgør samlet set vores mest særegne monument og Danmarks mest originale bidrag til europæisk monumentkultur.

Det er besluttet at frede alle genforeningssten for at beskytte dem, så de ikke umiddelbart kan fjernes, flyttes eller ødelægges. Fredningen forventes at være gennemført med udgangen af 2020 og får ingen betydning for adgangen, der fortsat afhænger af, om de står på privat eller offentlig grund.

* Opgjort af redaktør Johannes Vejager i værket "Genforeningsmindemærkernes Historie" fra 1939.

Genforeningsstenen i Sorgenfri Slotspark - april 2020.

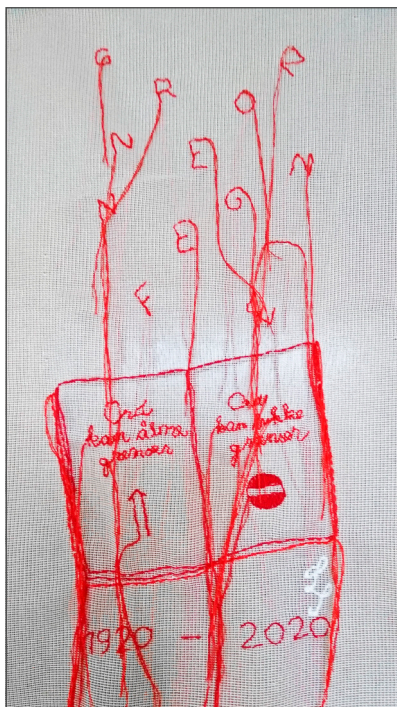
GRÆNSELØSE STING – et kunstværk vi skaber i fællesskab

Hvis man gerne vil deltage i fejringen af 100-året for Sønderjyllands genforening med Danmark og ikke har lyst til at gøre det på traditionel måde, hvad gør man så?

Man kan for eksempel gøre som kunstmuseet på Trapholt i Kolding: Via museets hjemmeside www.trapholt.dk inviterer man borgere fra hele landet til at skabe et gigantisk broderet fællesværk – Grænseløse Sting, der skal diskutere grænser før og nu. Man engagerer en tekstildesigner – Iben Høj – til at udarbejde et koncept: Genforeningen i 1920 bragte en bølge af national stolthed demonstreret gennem visuelle symboler i landsdelen. Gennem broderier bidrog datidens kvinder til at vise hjemmets tilhørsforhold og stolthed med håndarbejdet som værktøj. Nationale symboler som Rigsvåben og Dannebrog samt danske slotte, Koldinghus, Dybbøl Mølle prydede mange af datidens broderimotiver. Man arrangerer derpå intro-aftener, hvor deltagerne ud over generelle informationer om vilkårene for at deltage afhenter de nødvendige materialer og det til lejligheden fremstillede hefte med vejledninger. Så inviterer man de deltagende brodøser til seks broderiaftener, som alle indledes med et oplæg fra en spændende person med tilknytning til historien om genforeningen eller med en særlig viden om tekstile aspekter, og som afsluttes med hygge og fællesbroderi!

Vikleprøver fra Astrid Skibsteds workshop.

Mine tanker om grænser.

Rækken af broderiaftener indledtes af tidligere overborgmester i Flensborg Simon Faber, som har været projektleder for www.genforeningen2020.dk om hele Danmarks Genforening – med både nationalt og internationalt perspektiv. Dernæst fulgte i en lind strøm:

- Projektleder Rasmus Thorup Jensen fra Museum Vestsjælland (Sorø) om forberedelserne til deres særudstilling: Det særligt danske. Udstillingen følger nogle af de spor, som tabet af Sønderjylland og genforeningen i 1920 har afsat i dansk kultur. I sproget, gennem sangen, med byggestilen i form af Bedre Byggeskik, på højskolerne som centrale mødesteder og endelig i håndarbejdet, som mange lærte på højskolen. www.museumvest.dk
- Museumsinspektør René Rasmussen, Museum Sønderjylland om Genforeningen 1920 og hvad der førte dertil. www.msj.dk
- Først i rækken af håndarbejds- og tekstilkyndige kræfter var brodøse Tine Wessel om Mindfuld Broderi – broderiets gavnlige virkning på vores trivsel og helbred. www.tinewessel.dk
- Så kom kulturforsker Kirsten Rykind-Eriksen om Synåle, kniple- og strikkepinde som kampmidler, design og tekstil – grænser og national identitet. www.rykind-eriksen.dk - læs hendes artikel på side 3 i dette nummer af TENEN.
- Og som rosinen i pølseenden tekstildesigner og -kunstner Astrid Skibsted www.astridskibsted.dk som spændende og morsomt havde valgt emnet "Effektiv spild af tid – om grænser i det tekstile arbejde". Her fik alle tilhørerne mulighed for at lave vikleprøver.

Medens alt dette foregik, arbejdede deltagerne hjemme og udtænkte hver for sig deres broderi, som blev udført på utraditionelle materialer. Eksempelvis var mit stykke stof en slags Gardisette-stof, som gav sig i alle retninger. Der fandtes også forskellige strikkede stoffer, så indtrykket er, at mange havde deres udfordring med at få broderiet til at ligge pænt på stoffet. Garnet var forskellige uldagtige kvaliteter, som firmaet Kvadrat har sponseret. Der måtte kun bruges de udleverede materialer, og der måtte ikke ændres på stofformatet. Endvidere måtte der ikke hæftes ender, hverken i begyndelsen eller slutningen af tråden – dette sidste var i sig selv grænseoverskridende.

Der er fastsat en deadline for aflevering af de enkelte broderier, hvorefter alle arbejderne efter endt registrering bliver sendt til Iben Høj for montering.

Ferniseringen er udsat til den 27. juni 2020. I skrivende stund vides endnu ikke, om dette kan lade sig gøre, men ellers venter de 738 deltagende brodøser spændt på at modtage invitation til ferniseringen, da alle naturligvis håber at kunne genfinde sit eget arbejde i installationen. Som nævnt er alle broderier blevet registreret, og når udstillingen en gang afsluttes, vil alt tilgå museets samling, og så kan alle vi, som har deltaget, prale af at "være repræsenteret på Kunstmuseet Trapholt"!

Lis Slottved

Min oldemor Karen Marie Jensen var fra Randerup sogn i Slesvig – det er syd for Skærbæk. Hun blev født i 1855, og som voksen var hun gift og boede i Gammeltoft i Henne sogn, der er nord for Esbjerg. Hun døde i Henne i 1950.

Min oldemor rejste med toget til Randerup og var med til afstemningen i Sønderjylland i 1920. Hendes legitimationspapir viser, at hun ved grænsen i Hvidding fik stempler mærket med "Commission Internationale" hhv. 8. og 14. februar 1920.

-- Vibeke Lilbæk

LEGITIMATIONSSCHEIN – LEGITIMATIONSBEVIS 10723

Hierdurch wird bescheinigt, dass
 Hiermit attesteres, at
Karen Marie Kristensen
 geboren den *14. 12. 1855* in *Randerup*
 født den *14. 12. 1855* i *Randerup*
 wohnhaft in *Henne Hby Henne St.*
 bosat i *Henne Hby Henne St.*
 in den Abstimmungslisten der Gemeinde (Stadt, Bezirk)
 er opført i Afstemningslisterne i *1920*
 under der Nummer
 Kommune (Ey, District) under Nr. *13*
 eingetragen ist.

Randerup, den *14. Februar* 19*20*

William Bullfinch
 Vorsitzender des Abstimmungsbezirks
 Formand for Afstemningsområdet

Hierdurch wird bestätigt, dass der Inhaber dieses
 Legitimationsscheines die durch die Photographie
 dargestellte Person ist.

Hiermit attesteres, at Indehaveren af dette Legitimationsschein er den paa vedhæftede Fotografien
 forestillede Person.

COMMISSION INTERNATIONALE
 HVIDDING
 FEB 14 1920
 CONTROL
 SLESVIG

COMMISSION INTERNATIONALE
 FEB 14 1920
 CONTROL
 SLESVIG

DIESSESCHHEIN GILT ALS PASS. — DETTE BEVIS GÆLDER SOM PAS.

Kære læser

Har du en viden, der er i fare for at forsvinde?

Viden, som førhen alle kendte og gav videre til næste generation; men som ikke længere anses for nødvendig.

Har du mon ikke lyst til at skrive om tekstiler i én eller anden form: fremstilling – dyrkning – forarbejdning – brug – genbrug – undersøgelser – forskning – fund i glemmebogen.

TENENs redaktion vil gerne være med til at bevare din historie. Kontakt os gerne, hvis du kan bidrage med noget til vores fælles tekstilhistorie. På forhånd tak!

Boganmeldelse:

Paris fashion and World War Two: Global diffusion and Nazi control –ed. by Lou Taylor, Marie McLoughlin. Bloomsbury Visual Arts 2020. 360 sider illustreret i sort/hvid og farver. ISBN 978-1-350-00026-1 (paperback)

Modehistorien har i lang tid underspillet den parisiske haute coutures rolle under krigen og hævdet, at den var mere eller mindre lukket ned, og derfor ikke kunne samarbejde med besættelsesmagten. Sandheden er imidlertid, at den fortsatte i vidt omfang, fandt udveje for at skaffe materialer under vanskelige forhold, og samtidig kunne distribuere nyheder gennem diverse magasiner. Eksporten blev faktisk femdoblet mellem 1941 og 1943. Kunder var der stadigvæk i Paris, bl.a. de ledende nazisters fruer, hvoraf mere end 200 skaffede sig tilladelse til at frekventere modesalonerne. Nogle modeskabere, fremfor alt jødiske, flygtede til London og USA, og der blev oprettet afdelinger af de franske modehuse.

Dominique Veillon var den første, der i sin bog *La Mode sous l'Occupation* (1990) punkterede denne myte om at Paris' modesaloner var neddrogede mellem 1940 og 1944, og hun har siden uddybet hvordan

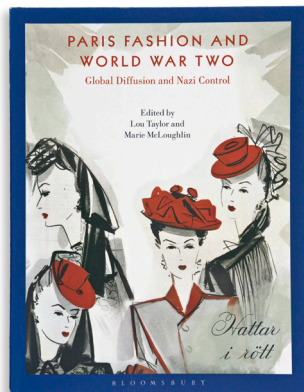
man vendte blikket og kreativiteten mod accessories som tasker, hatte og sko. Silkeborgens Lyon, der i århundreder havde leveret luksusstoffer til modeindustrien, udviklede under vareknapheden nye syntetiske stoffer for at overleve, og fortsatte samarbejdet med Paris.

Man har fremhævet at industrien manifesterede modstanden gennem valg af mønstre og farver, og det fandtes da også, men var ikke specielt udbredt.

I Frankrig var man meget nervøs for, at andre byer som London og N.Y. skulle overtage føringen, og derfor gjorde man sig store anstrengelser for at arbejde videre, forny sig og formidle gennem neutrale lande som eksempelvis Sverige. Efter krigen gik man hurtigt i gang med at arrangere modefremvisninger og tiltrække velbeslåede kunder, hvoraf de første indfandt sig allerede i 1945.

Kirsten Toftegaard fra Designmuseum Danmark har skrevet kapitlet om Danmark i perioden og om den begrænsede adgang til modenyt fra Paris. Det er, som man

Illustrationen til højre: "Et får i garderobeskabet" – opfordring til genbrug af udtøj.

kan tænke, en historie om mangel på materialer, genbrug og opfindsomhed. Modetendenser, der kunne følges i tidsskriftet *Tidens Kvinder*, viser tegn på, at man så tilbage på mere trygge tider og afdæmpede udtryk. Dog var stormagasiner og modesaloner i stand til at præsentere nyheder for et købedygtigt pub-

likum, og mange havde tanket godt op inden besættelsen.

Bogen beskriver i ti fine kapitler af førende forskere hele denne proces fra forskellige synsvinkler og giver et meget nuanceret billede. Et standardværk for videre forskning.

Lone de Hemmer Egeberg

Boganmeldelse:

LOOK: Læsninger / Ida Holmegaard. Rosinante 2020. 169 sider illustreret i s/h. ISBN 978-87-63-86248-6. Pris 200 kr.

Klæder skaber ikke alene folk, men også køn, mener vi, men kan man bedømme en person ud fra tøjet? Kan man rumme noget af begge køn eller skifte mellem dem, som Virginia Woolfs queer hovedperson Orlando i romanen fra 1928?

Forfatteren mener tydeligvis ja, er fascineret af denne figur og undersøger ligeledes hvordan dette fænomen visualiseres i kulturen i bredere forstand. Det er en begavet og fintfølede læsning af forfattere som Ovid, Goethe, J.D. Salinger (*The Catcher in the Rye*, 1951), Elfriede Jelinek, digte af Emily Dick-

inson og mange flere. De mange beskrivelser af tekstiler behandles med omhu og omtanke på denne personlige rejse, som afsøger jeg's køn, identitet, udtryk og virkning, modigt og ærligt.

Refleksionerne over egen læsning af andres påklædning fører videre til hvem, der har fremstillet den og under hvilke vilkår.

En meget inspirerende, tankevækkende og øjenåbnende bog, som man (jeg) befinder mig godt ved at fordybe mig i.

Fotos i s/h viser enkelte men samtidig elegante, skinnende, creppede, læggede, taktile stoffer samt fint syede detaljer.

Lone de Hemmer Egeberg

“Tekstiler er den her bløde, bevægelige membran mellem kroppen og verden”.

Bogomtale:

Eva Aaberg Westh: *Traditionelle Lyø-broderier*. 56 sider + omslag – med mange farvebilleder. Bogen er i A4 størrelse og 4 mm i tyk. Udkom i januar 2020 på eget forlag. ISBN 978-87-971914-0-8.

Den kan købes via www.lyobroderier.dk og prisen er 150 kr + forsendelse.

Lyø ligger lidt mod vest i Det sydfynske Øhav. Øen har i dag bevaret sit særpræg – også hvad broderiet angår.

Det er mest en bog med mønstre og broderier, men den er nu også god at få forstand af.

Der er et langt forord af forfatteren, hvor hun fortæller om gamle dage og om, hvordan hun selv blev grebet af emnet. Bl.a. skriver hun: "Broderimønstrene i denne bog stammer fra private samlinger af broderier, som jeg har været så heldig at få lov at kigge nærmere på".

Bogen starter med at beskrive både lokalitet, folk og påvirkninger. Det er alt sammen grundlag for de mennesker, der i dag vil prøve at brodere som dengang.

Den historiske baggrund for broderierne er beskrevet af Jens Westerskov Andersen i kapitlet Lyø – et multikulturelt samfund i 1800 tallet.

Fyrrer af siderne indeholder mønstre. Der er et alfabet samt 37 fine forslag til, hvad man kan brodere. Det er en god idé, at mønstre og tilhørende færdigudført broderi er i samme størrelse.

Det er en flot bog med gode illustrationer trykt på et flot kraftigt papir.

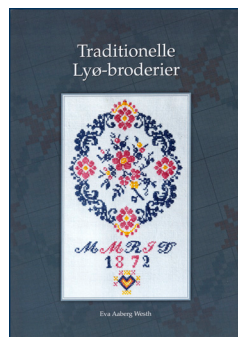
Derfor føles bogen/hæftet også ret tung.

Jeg har selv været på Lyø, så jeg forstår godt beskrivelsen af folket. Det er et lille samfund, hvor der er behov for at blive bakket op af de andre, der bor ligeså isoleret som en selv. Jeg er desuden folkedanser, og i foreningen har flere en Lyø-dragt. Så broderiet er ikke nyt for mig.

På Faaborg Museum købte jeg for mange år siden et sy-kit med en pengepung fra Lyø. Den var fint broderet med kranse og hjemmelavet knyttet snor. Et andet minde fra Lyø er et broderet hjerte fra 1873. Det er broderet med farverne rødt, blåt og lidt hvidt. Det er vist specielt at bruge disse farver i selv et lille broderi – i bogen er det ofte gult, der er den tredje farve.

Der kendes et par broderede halvhandsker fra øen. Endelig er der Nikulørshuen, en herre-hue, der måske stammer fra Holland, og at det måske betyder nye kulører, for der er vist ikke mange, som har ni forskellige farver i den slags hovedbeklædning!

Vibeke Lilbæk

Noter til bagsidens billeder “De sønderjydske Piger”:

Det begyndte med at maleren Holger Drachmann var på rejse i det tabte Nordslesvig. Han kom forbi en dansk soldater-dobbeltgrav i en forhave i Bøffelkobbøl ved Dybbøl. Den oplevelse blev til et digt “De vog dem, vi grov dem / En grav i vor have, ...”, som indgik i en udgivelse “Derovre fra Grænsen” i 1877. To linier i hver af digtets tre vers hylder sønderjyske piger.

I 1879 fik den københavnske forlægger Ernst Bojesen idéen til at illustre digtet med et billede af to sønderjyske piger. Det var den flensborgske fotograf Schumann der tog billedet af de to piger i egnsdragter foran et malet skovbillede - Helga siddende iklædt en dragt fra øen Føhr og Valborg stående iklædt en alsinger dragt. Billedet blev leveret i en trykt ramme med tegning komponeret af Lorens Frølich, digt af Vilhelm Bergsøe, strofer af Holger Drachmann og noder fra Hillebrands melodi.

Billedet “De sønderjydske Piger” gik i den grad viralt i Danmark i slutningen af 1800-tallet. Det var fædrelandskærlighed, nationalfølelse og nationalisme i højeste gear.

Hertugdømmerne Slesvig og Holsten gik tabt for den danske konge i 1864 og blev annekteret af Prøjsen i 1868. Det tyske Kejserrige blev proklameret i 1871 og havde Prøjsen som dominerende part.

I Danmark blev Slesvig kaldt for Sønderjylland, hvor Nørrejylland så var resten af Jylland. I 1895 blev det i Tyskland forbudt at kalde Slesvig for Sønderjylland. Så skrev man “De sønder..... Piger” i stedet.

Groft sagt talte man i vest frisisk

med nederlandsk som skriftsprog. I Nørrejylland var sproget jysk med dansk som skriftsprog. I Sydslesvig, Holsten og videre sydpå talte man plat med tysk som skriftsprog. Dialekterne frisisk, plat og jysk har derfor mange fælles ord og begreber.

I 1872 indførte man i det tyske kejserrige metersystemet, medens det først kom i brug i Danmark fyre år senere. I 1873 indførtes i Skandinavien en møntunion med kroner og øre som møntenheder på basis af guldmøntfod.

På bladets bagside vises øverst:

- Drachmanns udgivelse 1877.
- Schumanns billede 1879.
- Bojesens billede med trykt ramme 1879.
- Et senere koloreret billede.

Anden række:

- Plakat med runesten + Dannevirke + Sønderjydske Piger + kort med sort tryk over navnet Sønderjylland.
- Sukkerkop med “De sønder..... Piger”.
- Postkort med “De s..... Piger”, blomster, vers og håndskrevet hilsen.
- Valgplakat.

Tredie række:

- Fajancetallerken fra prøjsisk fabrik.
- Slesvigs våbenskjold med to løver.
- Blå miniplatte fra Søholm Keramik.

Fjerde række:

- Noder til Vexelsang, 1878.
- Gammofonplade-label.
- Pudsecreme-reklame.

Billederne er samlet fra internettet af FL

Kontaktliste for TENENs bestyrelse mv.

navn	by	mail	buv
Annet Laursen Skjelsager	Dorthevej 2 3520 Farum	44 95 05 55 silke-annet@silke-annet.dk	formand + redaktion
Lone de Hemmer Egeberg	Birkerød	dehemmeregeberg@gmail.com	næstformand + kalender
Susanne Rundqvist Pedersen	Frederiksberg	susanne.rundqvist@mail.dk	kasserer
Lis Slottved	Aabenraa	lisslottved@gmail.com	sekretær + korrektur
Vibeke Lilbæk	Allerød	vofl3450@gmail.com	redaktion
Maj Ringgaard	Bagsværd	majringgaard@gmail.com	bestyrelse
Susanne Lervad	Frederiksberg	sl@termplus.dk	bestyrelse
Hanne Frøsig Dalgaard	Lynghy	banne.dalgaard37@gmail.com	korrektur
Ellen Bangsbo	København	ellbang@gmail.com	suppleant
Ellen Warring	Odense	ecmw@odense.dk	suppleant
Margit Ambeck	Valby	m.ambeck@gmail.com	revisor
Hanne Schneller	København	banne.schneller@hotmail.com	revisor- suppleant
Frits Lilbæk	Allerød	vofl3450@icloud.com	redaktion + webmaster

www.facebook.com/groups/tenen.forening
- gruppen har nu 322 deltagere - er du med ?

TENENs arrangementsliste er denne gang tom. Det skyldes statsministerens tiltag mod COVID-19. For at følge udviklingen opfordres læserne til selv at følge med pressen samt i vores og andres Facebook grupper og web-steder.

Foreningen TENEN forsøger, om der kan afholdes en sensommertur til Sagnlandet Lejre med tekstilt besøg samt besigtelse af den nye kongshal den 6. september 2020. Se kalenderbladet. Tilmeldingsfrist er 2. september.

TENENs bestyrelse har erklæret force-majeure nødsituation:

Generalforsamling 2020 blev aflyst på grund af statsministerens tiltag mod COVID-19 den 11. marts 2020.

- Godkendelse af beretning og regnskab sker på næste generalforsamling.
- Kontingentindbetaling for 2020/2021 er det samme som sidste år.
- Bestyrelsen, revisor samt suppleanter fortsætter indtil næste valg, der vil ske som beskrevet i vedtægterne.
- Spørgsmål eller kommentarer rettes til formanden.

Beretning for året 2019 blev bragt i bladet 30. årgang nr. 3. Der er ikke indkommet nogen bemærkninger fra medlemmer.

Der indkom ikke beslutningsforslag til årets generalforsamling fra medlemmer.

-- Red.

